

peněz přizpůsobily zvýšenému počtu peněžních jednic v oběhu, a nebýti rušivých vlivů jiných, s převýdajem peněz nesouvislých, běželo by vše i u nás bývalým řádem.

Násilným převýdajem peněz vznikají zajisté mnohé hospodářské třenice a přesuny, a poruchy ty se stále nově posilují, pokračuje-li se v násilném vydávání papírových peněz dále. Ale zastaví-li se tento výdaj a zůstává se pak volné pole klidnému hospodářskému vývoji, přizpůsobí se hospodářský život do nejmenších podrobností novým poměrům, spřátelí se s nimi a ustálí se na nich. Když se poměry v některé zemi takto nově ustálily, nikdo již netrpí nových škod ani přímo na majetku a důchodech, ani nepřímo poruchami výroby nebo oběhu. Pak se již věcné důsledky převýdaje peněz úplně vyrovnají a snad i zapomenou, a zbývá z nich jen důsledek formální, že se všechny ceny zboží a důchody počítají na menší jednice peněžní, udávají se tedy čísla poměrně většími.

Abyste směnná hodnota pokleslých peněz takto ve vnitřním oběhu ustálila, není ani potřebí za poměrů jinak urovnaných a pravidelných zbylou soukromohospodářskou pohledávku vůči státu nějak zvlášť zaručovat, tedy snad prohlásiti papírové peníze v této nové hodnotě jejich směnitelnými za peníze zlaté, právě tak jako to není nutno za pravidelných poměrů před převýdajem papírových ve příčině obíhajících papírových peněz, a kdyby i pevný kmen peněz v oběhu tkvících byly vesměs jen peníze papírové. Má-li stát dosti zlata a může si tento přepych dovoliti, tím lépe.

Když už se tedy ve státě papírové peníze v sebe větším množstvím do oběhu dané jednou „vzily“, to jest, když poměrné podražení cen úplně proniklo a zasáhlo i statky nemovité, a když na druhé straně se mu přizpůsobily i důchody a zvýšily se náležitě mzdy, služné, úroky a činže — k tomu jest potřebí arcí delšího času a nutným předpokladem především jest, aby se další vydávání peněz zastavilo — pak již nikomu ve vnitřním oběhu nevádí, že obíhá peněz mnohem více než dříve a zavládnou poměry pravidelné.

Pokleslá měna a vnější tržba.

Měna byla původně založena v různých pokročilejších zemích na téměř základě, jednice peněžní byly stanoveny všude podle váhy stříbra nebo zlata. Ale přes to neměla táž váha drahého kovu v různých zemích stejnou kupní sílu. Působí na vývoj její veskerý soubor různých hospodářských činitelů, v nichž je vyjádřena přirozená i lidskou činností vybudovaná osobitost každé země.

Tyto poměry staly se ještě spletitějšími násilným zasahováním

v toto jemné ústrojí, když panovníci a později státní správa využívali zlehčování mince a vydaje papírových peněz jako prostředku, kterým si pomáhali z finanční tísně.

Teprve když v novější době usnadňoval se postupně vzájemný hospodářský styk zemí a je možno poměrně snadno a levně přepravovati různé zboží ze země do země i na vzdálenosti větší, pronikají pohnutě v různých zemích zhruba jednotné světové ceny aspoň u zboží hodnotnějšího a u zboží hromadně a levně přepravitelného.

Je-li v obou styčných zemích zavedena měna zlatá, jest přirozeno, že jsou tyto ceny přibližně stejné; jinak by se dražší zboží doma nekupovalo a přiváželo by se za vyvezené zlato a zlaté peníze z ciziny. Ale ani v takovýchto zemích nenastane úplné přizpůsobení se cen a zůstanou u některých druhů zboží větší, u jiných menší rozdíly, jež právě umožňují vývoz a dovoz zboží v mezinárodních stycích. Samy nižší nebo vyšší ceny v různých zemích platné však nejsou základní vzpruhou, která uvádí zahraniční vývoz nebo dovoz zboží do pohybu. Hlavním podnětem jsou hospodářské poměry země: vývozní země agrární musí vyvážeti své přebytky obilí, byť bylo sebe levnější, textilní země průmyslová musí dovážeti bavlnu a vlnu, byť byly i dražší, a jen velmi pozvolna by se tyto země mohly přizpůsobiti změněným poměrům a prvá by mohla opouštěti zemědělskou, druhá textilní výrobu a kupovati raději potřebné tyto věci v cizině.

A právě kursem měny, cenou domácích peněz v cizině udržuje se rovnováha vžilých dosavadních hospodářských poměrů uvnitř země i ve styku s cizinou. I když totiž je zavedena ve dvou styčných zemích měna zlatá a jsou tudíž aspoň ceny čelných snadno přepravitelných statků hromadně spotřeby, vyjádřeny váhou zlata, přibližně tytéž, trvají přece jen jemné malé rozdíly cenové u jednotlivých druhů statků obou zemí stále. V těchto malých rozdílech cen jsou nejen vystiženy náklady přepravy zboží ze země do země, ale jsou jimi vyjádřeny i zmíněné rozdílné podmínky výrobní a hospodářské jednotlivých zemí. Na druhé straně udržuje se jemnými rozdíly kursu měny přibližně stabilita pravidelného vývozu a dovozu zboží ve styku s cizinou a platebních závazků nebo nároků vzniklých z této tržební bilance i z ostatních příčin, jako zásilkami úroků a dividend a pod. Zlato a zlaté peníze se v pravidelných platebních stycích s cizinou posílají poměrně zřídka, je totiž zasílání jich zbytečné, ježto se schodky nebo přebytky platebních nároků a závazků každé země vůči cizině vypořádají zatímně úvěrem. Země platebně pasivní vypomáhá si dočasně krátkodobými úvěry obchodními a bankovními a čas od času je mění, je-li třeba, ve výpůjčky trvalé, zasílajíc do ciziny domácí dlužní úpisy nebo akcie; a naopak země platebně aktivní umísťuje svůj výsledný nárokový přebytek v cizině. Zlato a zlaté peníze by ostatně na vypořádání těchto platebních rozdílů u zemí platebně pasivních

na dlouho nestačily, vždyť tvořívá úhrn obíhajících zlatých peněz v zemi poměrně malou část jejich obrátů ve styku s cizinou.

Přeprava peněžních krátkodobých kapitálů děje se místo zásilkou zlata hlavně směnkami, checky, bankovkami a telegrafickými poukazy čili devisami, jak se technicky říká, jež jsou sice ve zlatě splatny, ale jež se navzájem stále kompensují nebo prolongují, takže na zásilky zlata ani tu nedochází. Tímto způsobem vytvořil se trh těchto úhrad na cizinu: na jedné straně nabízejí devisy na cizinu ti, kteří mají v cizině pohledávky za zboží nebo chtějí umístiti své kapitály v cizině, na druhé straně poptávají se po devisách ti, kdož mají do ciziny poslati úhrady za zboží nebo úroky a jiné platy. Cena devis u dvou zemí, v nichž je zavedena měna zlatá a zlaté peníze volně obíhají, nemůže se odlišovati od parity mincovní, od ceny zlata v jejich jednicích měnných obsaženého, než o výlohy přepravní se zásilkou zlata, jinak by se raději poslalo zlato.

Ale toto poměrně úzké kolísání jejich ceny stačí, aby podnítilo vývoz a ztlumilo dovoz, poklesá-li valuta domácí země; pak utrhá totiž vývozci za vyvezené zboží v domácích penězích více a dovozci musí dovezené zboží platiti draže než čekali, uzavírajíce smlouvu. A podobně mírný vzestup valuty již stačí, aby zabrzdil vývoz a podnítil dovoz. Mimo to je pokles valuty vždy provázen vzestupem sazby úrokové, neboť cedulová banka hledí tímto opatřením čeliti vývozu zlata, a naopak vzestup valuty poklesem úrokové sazby. Zmíněné posuny kursu devis ve spojení s tímto pohybem sazby úrokové pak postačí, aby za klesající valuty vylákaly soukromé krátkodobé kapitály úvěrové v cizině k zápůjčkám do země, v níž měna poklesá, a v opačném případě za měny stoupající a sazeb úrokových klesajících aby se tyto kapitály stáhly zpět. Klesající valutou zvýšený vývoz a ztlumený dovoz ve spojení s přílivem úvěrových kapitálů zvýší nabídku devis a sníží poptávku po nich, čímž ceny jejich poněkud sníží a měnu zlepší, kdežto stoupající valutou tísněný vývoz a podnícený dovoz ve spojení se zdrželivostí úvěrových kapitálů obmezí nabídku devis a zvýší poptávku po nich, čímž kursy jejich podraží a měna se zlepší.

Takto reguluje se samočinně mírnými výchyly ceny devis vývoz a dovoz a ve spojení s krátkodobými zápůjčnými kapitály udržuje se okamžitá rovnováha ve veškeré platební bilanci země, takže není potřebí ze země platebně pasivné zlato vyvážeti a do země platebně aktivné zlato přivážeti, a tím udržuje se i rovnováha cenová uvnitř země a její poměr k cenové úrovni v cizině.

Zlato je v platebních stycích s cizinou tedy spíše jen v záloze, kdyby nastala trvalejší nepředvídaná porucha ve vývozu zboží nebo v jiných platebních stycích a devisy podražily nad vývozní bod zlatový, totiž nad mez danou paritou mincovní a výlohami se zasíláním zlata, anebo kdyby úvěr selhal, jako za nepravdivých dob bývá. Za poměrně pravidelných dalo by se zasílání ještě více

obmeziti, kdyby zaveden byl mezinárodní clearing, to jest vzájemné denní vyúčtování nároků a závazků platebních mezi všemi styčnými zeměmi a zavedlo se pouhé účetní vypořádání výsledných zůstatků při něm; ovšem pak musily by jednotlivé zúčastněné země složit v sídle clearingového sdružení jako záruku přiměřené množství zlata, ale mnoho jeho zásilek sem tam by se tímto opatřením přece jen ušetřilo. Ostatně dá se často i nyní za pravidelných dob umělým zasazením v trh devis působiti na kurs měny, aby se trvalému vývozu zlata čelilo; stačí, chová-li země, obvyklejše to za ni činívá cedulová banka, značnější zásobu směnek na cizinu a vrhne ji na trh, aby tím cenu cizích valut snížila.

Zasílání zlata na úhradu sald platební bilance bude čím dál spíše ještě řídkší a časem bude možno v normálních dobách úplně se obejít bez zlata i v styčích vnějších zemí, jako je zbytečno, aby obíhalo zlato v klidných dobách uvnitř státu. Citelnější vývoz zlata a zlatých peněz na úhradu dovozu zboží, zvýšeného náhodnými okolnostmi, jako neúrodou, a vlivem jejich vyvolané drahoty, mohl by nastati poměrně řídko, neboť úbytek peněz v zemi poměrně záhy domácí ceny sníží a dovoz se ztíží.

Horší důsledky má však, zasáhne-li státní správa nebo kdokoli jiný násilně v platnou tuto rovnováhu hospodářských poměrů výdajem umělých platidel, papírových státovek. Pokud je ještě ve volném oběhu zlato anebo je k dispozici aspoň pro platy do ciziny, uniká v téměř poměru jako přibývá papírových peněz, a nenastane podražení domácích cen zboží, ani pokles valuty na trzích ciziny. Ale jakmile zlato v zemi dojde nebo nebude volné, pak se převýdaj papírových peněz rychle uplatní především vlivem na domácí ceny zboží. Tento vzestup cen podnítl dovoz zboží z ciziny a ztlumí nebo dokonce znemožní vývoz zboží do ciziny. Nastane proto záhy nedostatek devis na úhradu dovozů zboží z ciziny, a cizí platidla podraží o tolik, že znemožní se zbytečný dovoz, uměle vyvolaný podražením domácích cen, kdežto vývoz se znovu umožní, poněvadž vývozci utrží o tolik za cizí úhrady za vyvezené zboží obdržené více, oč jsou domácí ceny zboží u porovnání s cizími vyšší. Tímto způsobem uvede se pomocí kursu měny v styčné poměry s cizinou bývalá rovnováha a vývoz i dovoz zboží vrátí se v bývalé koleje. Vyrovňovací tato tendence mezi cenami zboží a kursem měny je mimo to posilována, jakmile je měna uvedena v pohyb, také tím, že klesající valuta bývá s počátku přízniva vývozu, poněvadž mzdy, sazba úroková a jiné výrobní náklady se ve svém přizpůsobování se k podraženým cenám zboží a k pokleslé valutě zpoždují, a do ciziny vyvážející výrobce je tak ve zřejmé výhodě. Mimo to zvyšuje se ještě dále jeho zisk náhodně i tím, že utrží často za obdržené cizozemské devisy mimořádně více než kalkuloval, uzavíraje smlouvu o prodeji, o zisk kursový, uskutečněný mezi dobou smlouvy a prodejem devisy.

Naopak, dovozci zboží z ciziny hrozí v druhém tomto případě nepředvídaná ztráta a činí jej tím opatrnějším.*)

Prvým předpokladem, aby se ceny a kurs měny mohly ustáliti na nové úrovni, jest, aby se nevydávaly již způsobem nepravidelným další papírové peníze. Je-li tomu tak a dosud vydané papírové peníze se v domácí oběh vžily, to jest uplatnily svůj vliv na domácí ceny zboží, je souběžný pokles měny nutným toho důsledkem a bylo by marno chtítí snad nějakými umělými prostředky kurs měny udržeti na vyšší úrovni. Vždyť ceny zboží na domácím trhu musí odpovídati cenám zboží v cizině, přepočteným kursem měny, jinak by byl domácí trh za vyšších cen než se platí v cizině cizím zbožím zaplaven. Papírové peníze považují se totiž i za hranicemi státu za poukázky, za něž je možno opatřiti si v krajním případě z domácí země zboží v cenách tamních, a právě tak jako ve vnitřním oběhu ustupuje u papírových peněz do pozadí hodnota jejich soukromohospodářské právní pohledávky vůči státu, který je vydal, a rozhoduje jejich okamžitá kupní síla, tak i ve vnějších stycích je nárok vůči státu jimi založený podřízeného významu, a to tím více, že v cizině není ani nuceného přijímání cizích papírových peněz při platech.

Je-li možno za směnky a bankovky dáti si z příslušné země poslati zlato, pak je základ jejich ceny dán cenou zlata, jež je ostatně ve všech zemích ustanovena jednotně, a kolísání kursu devis je poměrně úzké, jsouc vymezeno výlohami dopravními zlata, poměrně malými. Není-li v domácí zemi v oběhu zlata, pak rozhoduje cena jiných druhů zboží, odtud do ciziny v značnějších rozměrech přepravovaného, jež by si mohl majitel směnek a papírových peněz tam zakoupiti a dáti do ciziny přivéztí. Kurs těchto devis kolísá proto mnohem více, neboť nemá jednak pevné jednotné nominální základy, jež tvoří u zemí se zlatou měnou jednotná cena zlata, nýbrž každý posun ceny zboží v domácí zemi způsobuje opačný pohyb ceny peněz v cizině — doma arcí také — a mimo to i rozpětí kursové je větší, poněvadž výlohy způsobené zasláním zboží jsou poměrně větší než při zaslání zlata. Není-li v obou styčných zemích zlata ani na úhradu platebních závazků do ciziny, pak jsou vydány směnky a bankovky jejich nárazům pohybu cen zboží ze dvou stran, neboť v obou zemích mohou ceny nepravidelným způsobem, totiž výdajem nesměnitelných papírových peněz býti uvedeny v pohyb, a také rozpětí kursu měn obou jich jest mnohem větší. Pak jest kurs měny dán totiž dílem cenou zboží, jež si může majitel směnek a bankovek v cizině dáti za ně zaslati ze styčné země, dílem cenou téhož zboží v cizině, jež by mohl zaslati místo peněz ten, kdo má do této země platiti.

*) Zlepšuje-li se měna, jsou poměry opačné; vývozu hrozí náhodné ztráty, dovozcům kynou mimořádné zisky. Vzniká tak samočinná brzda, jež příznivý vývoj kursu domácí měny zvolňuje.

Za pravidelných okolností udržuje se tedy i bez zlata základní kurs měny ve styku s cizinou stálý, je totiž dán poměrem cen týchž čelných statků v té a oné zemi, u nichž jsou jednak náklady přepravy poměrně malé, jednak u nichž i odchýlné místní poměry, hlavně různost mezd, daní a pod., jako na příklad u přírodních surovin a potravin, méně se uplatňují. Platilo-li se za metrický cent pšenice u nás 20 papírových korun a v Nizozemí 10 hol. zlatých, byl tím zároveň stanoven přibližný poměr měny korunové k měně holandské, totiž že hol. zlatý rovnal se dvěma korunám. Pšenice a jiné podobné zboží mohlo sloužiti za udržovatele kursu měny, nebo kdyby koruna poklesla na peněžním trhu v Holandsku na třetinu ceny hol. zlatého a ceny pšenice zůstaly tytéž, platilo by se od nás do Nizozemí vyváženou pšenicí a jiným zbožím, jehož ceny by byly u nás tytéž jako dříve, než nastal pokles koruny v Nizozemí, až by tímto způsobem úbytek pšenice a jiného vyváženého zboží způsobil všeobecné podražení a uvedl ceny v rovnováhu s kursem měny.

Kursem měny udržuje se tedy platná úroveň cenová v různých zemích; v hrubých rysech je to vlastně táž základní skutečná úroveň cenová, ač nominálně se ceny vyjadřují různým počtem jednic měnných. Ale nejen to, jemné rozdíly, jež ceny jednotlivých druhů zboží v různých zemích vykazují, stačí, aby udržela se rovnováha ustálených styků tržebních s cizinou a zasílalo se to neb ono zboží, jak odpovídá jejich hospodářskému vývoji a vžilým poměrům výroby a spotřeby.

Provede-li se v některé zemi převýdajem papírových peněz násilný vzestup cenový, vrátí se po kratším období kolísání směnné obraty zboží ve vnitřním vzájemném styku co do množství v bývalé poměry, ale oceňují se a počítají větším množstvím jednic peněžních. Rovněž tak i ve vnějších stycích tržebních vrátí se obraty přívozu a vývozu co do množství po krátké době nejistoty v bývalé koleje a zaplatí se vývozem týchž množství zboží táž množství přivezeného zboží jako dříve; vždyť ceny zůstaly v cizí měně tytéž, a vyšší ceny v domácí ceně udávané znamenají pouhou změnu čísel. Podobně zvítězí po čase přirozené a jiné dané poměry hospodářské a vnější tržba vrátí se i co do druhů vyváženého a dováženého zboží v koleje bývalé.

Jde však ještě o to, který vliv má pokles měny na úhradu trvalého rozdílu, mezi úhrnnou cenou přívozu a dovozu zbývajícího? Tím dotýkáme se otázky platební bilance země, o níž je nutno pojednati podrobněji.